

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет дошкільної та початкової освіти
імені Валентини Волошиної
Кафедра початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ВІРТУАЛЬНИХ
ЕКСКУРСІЙ НА УРОКАХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ**

“Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ”

Студентки 2 курсу МАП групи

Освітньої програми: Початкова освіта
Дошкільна освіта

Спеціальності: 013 Початкова освіта

Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступеня вищої освіти: магістр

Шклярук Владислави Леонідівни

Науковий керівник: **Грошовенко О.П.**, канд. пед. наук,
доцент.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Вінниця – 2022

ВСТУП		3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ НУШ		8
1.1.	Урок-екскурсія як форма організації освітнього процесу в НУШ	8
1.2.	Віртуальна екскурсія у засвоєнні змісту інтегрованого курсу “Я досліджую світ”	15
1.3.	Сучасний стан сформованості спостережливості молодших школярів (за результатами констатувального етапу дослідження)	17
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ ЕКСКУРСІЇ		33
2.1.	Педагогічні умови ефективного проведення віртуальної екскурсії	33
2.2.	Особливості використання віртуальних екскурсій на уроках “Я досліджую світ”	44
2.3.	Методика забезпечення компетентнісного підходу в НУШ засобами віртуальних екскурсій	50
ВИСНОВКИ		57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		64
ДОДАТКИ		70

Вступ

Інтеграція науки і виробництва зумовила пряму залежність конкурентоспроможності країни на світовому ринку від наукових досягнень і якості підготовки її фахівців. В загальній стратегії інноваційного розвитку країни як ніколи особливу роль відіграє педагог, який володіє новітніми технологіями навчання, швидко реагує на зміни, що відбуваються в суспільстві, мобільний, здатний брати участь в інноваційній діяльності, критично мислити, вміє орієнтуватися в нестандартних ситуаціях, прагне до безперервного особистісного та професійного вдосконалення. У цьому контексті зростає актуальність розробки принципово нових підходів до освітнього процесу.

Ситуація, що склалася, обумовлена переходом України на європейську модель розвитку, змушує по-новому поглянути на ресурси освітньої системи, які поки що використовуються недостатньо: не створюються умови для ефективного формування інноваційної культури учителів, повільно впроваджуються моделі випереджаючого навчання та інноваційні технології навчання.

Аналіз досліджень показує, що найбільш глибоко вивчені аспекти інноваційної діяльності учителя (К.Крутій, І.Дичківська, О.Бережнова, Л.Мітіна, І.Прокопенко, В. Радул, Т.Соболь, І. Назаревич, Н.Дятленко та ін.), а також актуалізації та реалізації інноваційного потенціалу вчителя в умовах школи (В. Кравцов, М. Михайліченко, І.Бойко, В. Григора, Л.Мартинець та ін.), проблеми управління інноваційними процесами в системі освіти (С.Волкова, О.Касьянова, О.Мармаза, І.Бабин, Л.Василенко, І.Гришина, Р.Вдовиченко, Т.Волобуєва, Н.Сас та ін.). Хоча більшість науковців єдині в думці про те, що використання інноваційних технологій є вимогою часу та потребує від учителя особливих професійних та особистісних якостей, залишаються недостатньо

розробленими закономірності, фактори, умови використання інноваційних технологій навчання у процесі формування предметних компетентностей молодших школярів. Так, у процесі засвоєння змісту інтегрованого курсу “Я досліджую світ” молодші школярі опановують соціальний досвід. Цей курс охоплює систему знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності, способи дослідницької діяльності. Викладання даного курсу відбувається на основі інтегрованого, компетентнісного підходів із використанням широкого спектру інноваційних технологій.

Основною формою навчання у Новій українській школі залишається урок. Незмінними, у контексті дидактичних особливостей, є вимоги до організації та проведення уроку. Однак, ситуація, що склалася з дистанційним навчанням вимагає від учителя використання новітніх форм та методів організації освітнього процесу. У даному контексті особливої актуальності набуває така форма організації освітнього процесу як віртуальна екскурсія. Віртуальна екскурсія отримала особливий статус та оптимально “вписалась” у дистанційний формат навчання молодших школярів.

Екскурсія, яка проводиться за програмою з природознавства, є одним із видів уроку. На уроці-екскурсії процес навчання реалізується не в умовах класного приміщення, а в природі під час безпосереднього спілкування учнів з об’єктами і явищами природи.

У дослідженнях Т.М.Байбари, Н.М.Бібік, О.А.Біди, Н.С.Коваль екскурсійний метод вважається одним із ефективних. Науковці підкреслюють велику роль екскурсії у вивченні навчальних дисциплін. У дипломному дослідженні екскурсію розглядаємо як форму організації освітнього процесу, що суттєво відрізняється від інших форм навчальних занять специфікою організації пізнавальної діяльності учнів. Під час екскурсій учні мають активно сприймати натуральні об’єкти дійсності - предмети, процеси, явища в їхньому природному середовищі, в звичайних режимах функціонування. Основний метод пізнання, який використовує екскурсія - *цілеспрямоване спостереження* під опосередкованим керівництвом учителя живої реальності,

аналіз її сутності. Однак, в умовах онлайн-навчання використання екскурсії є дещо обмеженим. На зміну звичайній екскурсії та методиці її проведення прийшла віртуальна екскурсія.

Віртуальна екскурсія за дистанційного навчання в період карантину (весна 2020 р.), локдаунів (зима-весна 2021 р.), воєнного стану (з лютого 2022 р.) стала ефективним засобом опанування учнями змісту інтегрованого курсу “Я досліджую світ”. Відтак, завдання учителя зводять не тільки до опанування методики проведення віртуальної екскурсії, а й дидактичного забезпечення процесу формування предметних компетентностей молодших школярів, їх морально-етичного становлення, розвитку самостійності, формування прийомів розумової активності, створення умов для розвитку емпіричного й теоретичного мислення, свідомого засвоєння наукових, зокрема, природничих знань.

Однак, аналіз практики викладання інтегрованого курсу “Я досліджую світ” засвідчує дещо іншу реальність: учителі мало обізнані із можливостями віртуальної екскурсії як форми навчання, неохоче використовують її у освітньому процесі, надають перевагу застарілим методам роботи. Відтак, актуальність проблеми, недостатня її розробленість у теорії та практиці навчання обумовила вибір теми дослідження : **“Педагогічні умови використання віртуальних екскурсій на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”**”.

Об’єкт дослідження - процес вивчення інтегрованого курсу “Я досліджую світ”.

Предмет дослідження - віртуальна екскурсія як інноваційна технологія формування предметних компетентностей учнів початкової школи.

Гіпотеза дослідження: якщо в освітньому процесі забезпечити належні педагогічні умови застосування віртуальної екскурсії, то рівень сформованості предметних компетентностей молодших школярів значно підвищиться.

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічні умови використання віртуальної екскурсії на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”. Дана

мета зумовила необхідність вирішення наступних **завдань**: розкрити психолого-педагогічні особливості використання екскурсії як форми організації навчального процесу; вивчити сучасний стан використання екскурсії як форми навчання у початковій школі; обґрунтувати педагогічні умови застосування віртуальної екскурсії на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”.

Для розв’язання поставлених завдань використовувалися наступні **методи дослідження**:

теоретичні: аналіз типової освітньої програми для закладів середньої освіти, підручників з інтегрованого курсу “Я досліджую світ”; аналіз, синтез, порівняння теоретичних положень, викладених у педагогічній та методичній літературі з метою вивчення проблеми дослідження та виділення методичних засад формування предметних компетентностей молодших школярів;

емпіричні : анкетування учнів з метою виявлення рівнів сформованості спостережливості; методи математичної обробки одержаних експериментальних даних з метою кількісного та якісного аналізу результатів дослідження.

Практичне значення одержаних результатів визначається результатами впровадження у освітній процес віртуальної екскурсії як інноваційної технології навчання у процесі засвоєння молодшими школярами інтегрованого курсу “Я досліджую світ”.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2021-2022 років на базі Томашпільського ліцею Вінницької області, Тульчинського району. У експерименті взяло участь 22 учні 3 –Б класу.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалась протягом усього періоду виконання дослідження. Основні положення дипломної роботи висвітлювалися на звітній науково-практичній конференції викладачів і студентів (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського квітень 2022 р.), на науково-практичних конференціях різного рівня:

- IV Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» (квітень, 2022 року, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
- XII Міжнародна інтернет-конференція молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання - 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (7-8 грудня 2022 року) Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

Публікації. Результати дослідження викладені у 2-х публікаціях:

- Шклярук В. Віртуальна екскурсія у формуванні природничих компетентностей дітей: контекст сталого розвитку. Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6-7 липня 2022 р.) / за ред. Н.О.Пахальчук, О.П.Демченко; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти імені Валентини Волошиної.Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2022. – Вип. 11. – С.327-330;
- Шклярук В. Екскурсія у формуванні природничих компетентностей молодших школярів Зб. XII Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання - 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (7-8 грудня 2022р); Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

Структура дипломного дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

ВИСНОВКИ

Проблема використання інноваційних педагогічних технологій у практиці роботи сучасної школи є актуальною та необхідною. Відповідно до нормативних документів навчальні екскурсії є обов'язковими та необхідними складовими освітнього процесу та передбачають створення умов для наближення змісту навчальних предметів до реального життя, спостереження та дослідження учнями явищ і процесів, які відбуваються у природному довкіллі, розширення світогляду школярів, формування життєво необхідних компетентностей, посилення практичної та професійно-орієнтаційної спрямованості навчально-виховного процесу.

Екскурсія - форма організації навчально-виховної роботи з учнями, яка дозволяє організувати спостереження і вивчення різноманітних явищ і предметів у природних умовах існування.

Дослідники особливу роль у вивченні природи надавали екскурсійному методу, наділяючи його унікальними можливостями у формуванні природничо-екологічних компетентностей молодших школярів. Екскурсія як форма організації навчання, забезпечує вивчення природного (соціального) об'єкту у природних умовах його функціонування. Так, перебуваючи на природі (в музеї, на виробництві) учні набувають нових знань, збагачують досвід, розширюють коло своїх знань. Контакт із реальними об'єктами довкілля забезпечує гостроту та інтенсивність сприйняття, молодші школярі стають активними учасниками процесу сприйняття, вони відчувають свою причетність до природного чи соціального середовища.

Головна перевага уроків-екскурсій – ефект присутності. Молодші школярі мають змогу спостерігати об'єкт віддалений у часі і просторі. Так, спостережуючи виверження вулкану, чи явище листопаду молодші школярі набувають знань, удосконалюють уміння спостерігати, досліджувати об'єкт, працювати у групі чи парі тощо. У процесі спостереження за природними чи соціальними явищами у молодших школярів розширюється інформаційне поле, діти набувають навичок аналізу, порівняння, зіставлення. Емоційно проживаючи спостережуване явище, учні вчаться адекватно регувати на

різного роду виклики, моделювати свою поведінку, грамотно та адекватно діяти.

Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів із метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів тощо. Перевагами її є доступність, можливість повторного перегляду. При створенні віртуальної екскурсії потрібні вміння створення візуального продукту (наприклад, презентація Power Point).

У процесі дослідження нами було обґрунтовано педагогічні умови використання віртуальної екскурсії на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”.

Дана мета реалізовувалась системою завдань. Так, дослідження передбачало розкриття психолого-педагогічних особливостей використання екскурсії як форми організації навчального процесу; вивчення сучасного стану використання екскурсії як форми навчання у початковій школі; обґрунтування педагогічних умов застосування віртуальної екскурсії на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”.

У процесі дослідження нами було проаналізовано сучасний стан використання уроку-екскурсії у практиці роботи початкової школи. Так, нами було вивчено самооцінку готовності вчителів початкових класів до організації та проведення уроку-екскурсії.

Таким чином, опитування учителів-практиків початкової школи висвітлило стан проблеми, що нас цікавить. Відзначається увага вчителів до уроку-екскурсії, проте результати спостережень дають підстави для висновку про необхідність употужнення та актуалізації у практичній площині такої форми проведення навчальних занять як уроку-екскурсії.

Враховуючи той факт, що урок-екскурсія сприяє формуванню у молодших школярів важливої якості – спостережливості, нами було організовано та проведено опитування учнів 3-го класу, у якому взяли участь

20 респондентів. Завданням опитування ми вирішили з'ясувати рівень розвитку спостережливості у дітей молодшого шкільного віку.

Одержані результати діагностики вміння школярів початкової школи спостерігати свідчать, що кількість учнів з низьким та середнім рівнем досліджуваного вміння досить значна: 54,6%. Проте вагома частина опитуваних (36,3%) виявили високий рівень сформованості вміння спостерігати. Аналіз, проведений на основі даного дослідження, засвідчив, що недостатній рівень розвитку означеного вміння насамперед проявляється за рахунок низького рівня сформованості умінь виділяти суттєві і характерні ознаки об'єкта опису а також встановлювати зв'язки і відношення.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, проведеного констатувального експерименту нами були виокремлені такі умови ефективної організації та проведення віртуального уроку-екскурсії:

- ретельна підготовка вчителя до віртуального уроку-екскурсії;
- використання прийомів локалізації подій;
- використання інтерактивних технологій у процесі організації та проведення віртуального уроку-екскурсії;

Технології віртуальних турів дозволяють по-новому поглянути на процес навчання. Основні аспекти, котрі потрібно врахувати вчителю у підготовці методичного супроводу до цифрового ресурсу:

- ідея екскурсії;
- цілі і завдання екскурсії;
- зміст екскурсії;
- маршрут і оформлення екскурсії;
- технічна складова розробки (навігація, інтерактивність тощо);
- результати і методичні рекомендації щодо використання ресурсу.

Віртуальні екскурсії – інноваційна форма навчання. У педагогічній літературі екскурсія розглядається як специфічне навчально-виховне заняття,

перенесене відповідно до певної освітньої або виховної мети на підприємство, в музей, на виставку і т.ін. На підставі даного визначення віртуальну екскурсію у даній роботі ми розглядаємо як організаційну форму навчання, що відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів і т. ін.

Віртуальні екскурсії – один з найефективніших і переконливих на даний момент способів представлення інформації, оскільки вони створюють у глядача повну ілюзію присутності. Віртуальна екскурсія, по суті, це – мультимедійна фотопанорама, в яку можна помістити відео, графіку, текст, посилання. Але на відміну від відео або звичайної серії фотографій, віртуальні екскурсії мають інтерактивність.

Практичне значення одержаних результатів визначається результатами впровадження у освітній процес віртуальної екскурсії як інноваційної технології навчання у процесі засвоєння молодшими школярами інтегрованого курсу “Я досліджую світ”.

Список використаної літератури

1. Байбара Т. Спостереження у 1 класі : Методичний посібник для вчителів. К., Початкова школа, 2002. 464 с.
2. Байбара Т.М. Методика викладання природознавства у початкових класах . К., Освіта, 2001. 424 с.
3. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Київ, 2004. С. 47-52.
4. Біда О.А. Природознавство і сільськогосподарська праця: Методика викладання: Навчальний посібник для студентів пед. ф-тів вищих навч. закладів та класоводів. Київ; Ірпінь: Перун, 2000. 400 с.
5. Васютіна Т. Дидактичні можливості музейної педагогіки та віртуальних екскурсій у навчанні молодших школярів. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Випуск №29, 2020. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/29_2020/part_1/35.pdf (дата звернення: 01.04.2021).
6. Васютіна Т.М. Методичні особливості проведення екскурсій з природознавства у початковій школі. Початкова школа. 2017. № 6. С. 23–26. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/14518> (дата звернення: 01.03.2021).
7. Волощенко О. В. Я досліджую світ : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х част.). Ч. 2 / О. В. Волощенко, О. П. Козак, Г. С. Остапенко. Київ : Світич, 2020. С. 120.
8. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посіб. ,К, 2013. 178 с.
9. Гільберг Т.Г. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах ЗЗСО на засадаї компетентнісного підходу [навчальний посібник]. Генеза, 2020. 256с.
10. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 375 с.

11. Григорович О. Використання технології критичного мислення у процесі формування екологічної культури молодших школярів / О.Григорович. Імідж сучасного педагога. 2020. № № 3(192).(2020).С.55-59.
12. Григорович О., Пахальчук Н. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання здоров'язбережувальних технологій. Тенденції розвитку професійної та технологічної освіти в умовах ринку праці. Матеріали Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів (3 квітня 2019 року. м. Глухів). Суми : Вінниченко М. Д., 2019. С. 78-82.
13. Григорович О., Пахальчук Н. Формування природничої компетентності молодших школярів. Стратегії інноваційного розвитку природничих дисциплін: досвід, проблеми та перспективи: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 21 березня 2019 р.). Кропивницький, 2019. С. 256-257.
14. Григорович О.П., Пахальчук Н.О. Педагогічні умови формування інноваційної культури майбутнього вчителя початкової школи в умовах реформування змісту освіти .Modern researches in psychology and pedagogy: collective monograph. Riga: Baltija Publishing, 2020. С. 94-110.
15. Грошовенко О.П., Пахальчук Н.О., Стахова І.А. Технології формування природничо-екологічної компетентності молодших школярів. Innovative «Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes»: http://www.wydawnictwo.wst.pl/oferta_wydawnicza_oraz_zakup_publicacji/wydawnictwa/ (
16. Карамушко Л. М. Психологічні засади організаційного розвитку уроку : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 206 с.
17. Компетентнісно орієнтована освіта в дії: уроки для стійкого розвитку / О. Онопрієнко, А. Цимбалару. Початкова школа. 2011. № 1. С. 53–59.

18. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
19. Мокрогуз О.П. Медіаграмотність в інтегрованому курсі “Я досліджую світ”. К., Академія української преси. 2020. 36 с.
20. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» : – Київ.: Видавництво «Алатон», 2019.- 128 с.
21. Нарочна Л.К., Ковальчук Г.В., Гончарова К.Д. Методика викладання природознавства: Навч. посібник. К.: Вища школа, 1990. 301 с.
22. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczyia.html>
23. Освітні технології: навч.-метод. посібн., Київ: А.С.К., 2001. 256 с.
24. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій. Київ: Вид-во А.С.К., 2003. 240 с.
25. Підласий І.П. Правила реалізації принципів навчання // Педагогіка: Хрестоматія /Уклад.: А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко. К., 2003. С. 253-263.
26. Подліняєва О. О. Віртуальна екскурсія у роботі вчителя. URL: http://spec.vntu.edu.ua/conf/pdf/conf_402-415.pdf (дата звернення: 04.04.2021).
27. Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник. К.: А.С.К., 2003. 192 с.
28. Рекомендації МОН щодо організації освітньої діяльності в закладах освіти у 2022/2023 навчальному році:
29. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра. К.: Педагогічна думка, 2014. 176 с.

30. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Генеза, 1999. 368 с.
31. Сас Н.М. Інноваційна діяльність в контексті різних методологічних вимірів. Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки . 200. №35. С. 53 – 58.
32. Технологія екологічного проектування : навчально-методичний посібник для студентів СВО “Дошкільна освіта”, “Початкова освіта” / Автор-укладач : О.П.Грошовенко. Вінниця : ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2018. 265 с.
33. Типові освітні програми для закладів середньої освіти : 1-2 та 3-4 класи. К.: “Світоч”, 2019. 336 с.
34. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори. К.: Радянська школа., 1949. 250 с.
35. Я досліджую світ : підручник для 3 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 / Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, І. В. Гарбузюк, О. Л. Хомич, Н. В. Андрук, К. С. Василенко. Київ : Видавництво «Алатон», 2020. С. 61.
36. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. Посібник. К. : Либідь, 2003. 560 с.
37. Яришева Н.Ф. Основи природознавства: Природа України: Навч. посібник. К.: Вища школа, 1995. 335 с.
38. Borys Maksymchuk, Tetiana MATVIICHUK, Valeriy SOLOVYOV, Hanna DAVYDENKO, Ruslana SOICHUK, Oksana KHURTENKO, Olga GROSHOVENKO, Nataliya STEPANCHENKO, Yuliana ANDRIYCHUK, Tetiana GRYGORENKO, Tetiana DUKA, Iryna PIDLYPNIAK, Roman GUREVYCH, Vasyl KUZMENKO, Iryna MAKSYMCHUK, Developing Healthcare Competency in Future Teachers , Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala: Vol. 12 No. 3 (2020): Revista Românească pentru Educație Multidimensională
39. Inna Stakhova, Olga Groshovenko. FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR ENVIRONMENTAL ACTIVITIES IN

PRIMARY SCHOOL BY MEANS OF USING MENTAL MAPS

(кафедральна монографія) (0,5 др.ар);

40. Natalia MELNYK , Roman GUREVYCH, Andrii KALENSKYI , Sofiia DOVBNYA, Olga GROSHOVENKO, Lesya FILONENKO .The Establishment and Development of Professional Training for Preschool Teachers in Western European Countries/ Vol.13 No.1 (2021): Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala
41. Pakhalchuk Natalia Oleksandrivna, Hroshovenko Olga Petrivna, Holiuk Oksana Anatoliivna USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN WORK WITH CHILDREN OF PRESCHOOL AND SCHOOL AGE // Innovative «Approaches to Ensuring the Quality of Education, Scientific Research and Technological Processes»: http://www.wydawnictwo.wst.pl/oferta_wydawnicza_oraz_zakup_publicacji/wydawnictwa/ (0,3 др. Ар.);
42. Google Arts&Culture. URL: <https://artsandculture.google.com/?hl=uk> (дата звернення: 01.04.2021).